

gottabb magyar lakta falvakat, hanem az ott felszínre került anyag bemutatásában is. A nyelvjárás-kutatás mai, legszemléletesebb módszereit választotta adatainak rögzítésében, valamennyien könnyen leolvashatjuk, ellenőrizhetjük egy-egy szó helyét, változatát az említett szerémségi falvakban, megismerhetjük a vidék hangrendszerét, alaktani vonatkozásait. Emellett a nagy Mai Magyar Nyelvjárások Atlasza is bővült egy elég távoli, de nyelvi felépítésében sokban hasonló más ma-

gyaralakta vidék tájnyelvi jellegzettségeivel. Kár volna, ha Penavin Olga és tanítványai nem folytatnák továbbra is a nyelvjárás-gyűjtést ezen a területen, mert a száztizennyolc kérdőív anyaga is azt bizonyítja, hogy megérné a fáradságot. A szerémségi magyar szigetek nyelve értékes üzenet a Duna és a Száva közéről valamennyiünknek, de egyben példamutató munkának is a gyűmölöcse mind a kutatás, mind pedig az anyagfeldolgozás tekintetében.

MATIJEVICS LAJOS

A TÖKÉS TÁRSADALOM KRITIKÁJA

C. WRIGHT MILLS: *Az uralkodó elit.*
Gondolat, Budapest, 1972.

Ha etimológiailag vizsgáljuk C. W. Mills főművének címét, megrajzoló-dik előttünk a mű témaköre. A latin eligere (kiválasztani) infinitívusból képződött a francia *l'élite* főnévi alak,¹ amely áttételesen, a társadalmi viszonyokba szituálva annyit jelent, hogy a társadalomnak arról a kisebbségéről van szó, amely legtöbbször járul hozzá a társadalomhoz, vagy pedig legtöbbet ér a társadalomnak.

Talán itt kellene idézni C. W. Mills elitdefinícióját. Mégis úgy tartjuk helyesebbnek, ha bevezetőül röviden ismertetjük az elitről alkotott elméletek sorrendjét; pontosabban: itt csak a modern elitizmusról lesz szó, melynek gyökereit az arisztokráciának a francia burzsoá forradalom ellen irányuló reakciójában találjuk. De Mestre és De Bonald tanítása eklatáns példa erre. Később a soreli (a »morális elit«), paretoi (az »elit cirkulációja«), michels-i (»minden emberi célszervezetben immánens oligarchikus vonások találhatók«), moskai (törvénye a »kevesek vezető szerepéről«, saint-si-

moni (»technokraták elitje«) és a liberális elítteóriákban (Veblen, Mannheim, Schelsky stb.) kerül kifejezésre a társadalmi viszonyok bürokratizációs tendenciájának felismerése. *Az uralkodó elit* című Mills-mű adalék az általános elítteelmélethez. Kitérő polgári szociológus által pesszimiztikusan, kiutat nem találó módon megrajzolt problémavizsgálásról van szó, amely a huszadik századi amerikai társadalom viszonyait tárgyalja.

A szerző, az amerikai »kritikai szociológia« egyik legjelesebb képviselője.² A szociológia funkcióját vizsgálva arra a megállapításra jutott, hogy az ideológiai funkció (szerte ugyanis a szociológiának két funkciója van: 1. bürokratikus és 2. ideológiai) egyik tartalmi összetevője a hatalom adott rendjének a kritikája. Ezt a társadalomlátási nézőpontot két konstituensre bonthatjuk C. W. Mills esetében: Marx szociológiai hatására egyfelől és a szerző történelmi beállítottságára másfelől. Ezek azonos mértékben determinálják C. W. Mills munkásságát.

C. Wright Mills és H. Gerth »Max Weber angol nyelven megjelent tanulmánygyűjteményéhez értékelő, a társadalmi összefüggéseket is figyelembe venni kívánó bevezető tanulmányt«³ írt. Ezért nem lehet számunkra váratlan, sem indokolatlan a weberi hatás Mills szociológiáján. A hatalmi elit eszményképét például félreérthetetlenül a weberi bürokratikus szervezet ideáltípusában találjuk meg, az előbbi jellegzetességeit az utóbbi tulajdonságaiban (szakértelem, engedelmisség, hierarchikus szervezés, személytelenség, sine ira et studio ügyintézés, fejlett munkamegosztás, technikai főlény stb.). Rámutat a társadalmi hatalom (annak a lehetősége, hogy hassunk más viselkedésére, még akkor is, ha az a valaki ellenszegül — itt Mills átvette Max Weber definícióját) bürokratikus koncentrációjára a kislétszámú uralkodó elit kezében; az elitet a gazdasági, politikai és katonai »nagy hármas« képezi. »Elit (ugyanis) azoknak az embereknek a csoportja, akiknek birtokában a legtöbb van mindabból, amivel ember rendelkezhet: ezen általában pénz, hatalmat és presztizst („egy fajta uralom... megszerzéséhez hatalomra, megtartásához pedig hírnévre van szükség”) értenek«⁴. A power elit reális hatóereje a konkrét társadalomban uralkodó komplex szervezésből, a rendelkezésére álló hatalomból és hatalmi eszközökből, valamint a technikai eszközök fejlődési szintjéből ered. Mills éppen ezen a ponton vitatja el az elittől az ökonomiai kategória státusát és csak szociális kategóriának ismeri el. Ezek szerint az elitet nem azonosítjuk a társadalmi osztállyal:

— hatalma delegált, nem tulajdonából fakadó,

— nem beszélhetünk az elit önreprodukciónjáról sem.

A következő jelenségekben foglалható össze az uralkodó elit fogalmi alapja és tartalma:

1. gazdasági, politikai és katonai intézmények objektív érdekeinek sokrétű találkozása, és ezen belül a katonaság előretörése a tőkés társadalmi-gazdasági rendszerben;
2. a hierarchiák vezető pozícióinak felcserélhetősége, ami a

vezetők társadalmi hasonlóságából és pszichológiai rokonságából ered;

3. a legfelső szinten meghozott döntések totális érvényűek.

Az elitek egymás közti viszonya attól függ, hogy milyen viszony van társadalmi szinten a gazdasági, politikai és katonai körök között. A mai Amerikában szembeötlő szolidaritásuk. Jogosan beszélhetünk az elit összefonódásáról, az érdekek találkozása és koordinációja révén. A Pentagon — a világ leghatalmasabb hivatali épülete — jelképezi a katonaság új szerepének arányait és jellegét. A »haduraknak« jutott a dominációs szerep. A militarizációs folyamat jól észlelhető (az ipar, tudomány, politika, közvélemény militarizálása), hiszen az emberiség a termonukleáris háború fenyegető árnyékában él, »amelyből a küzdő felek egyike sem kerülhet ki győztesen«⁵. A három fegyvernem magas rangú tisztjei öntörvényű hatalmi csoportnak minősíthetők, mely élén a »legbürokratikusabb intézmény«⁶, »a tőkés világ legnagyobb kapitalista vállalata«⁷, a Pentagon áll. Ezt a »militarista kifikket« nevezi Mills uralkodó elitnek.

Egy másik relációs viszonyra is fontos kitérni ezen a helyen. Az uralkodó elit és a tömegtársadalom egymás közti viszonyáról lesz majd szó. Megfigyelhető ugyanis az uralkodó struktúra centralizációja és méreteinek növekedése, ami az egyének határozatlan állásfoglalásához és érdektelenségéhez vezet. Az uralkodó elit képviseli azt a tudatos erőt, melynek »célja kézbe keríteni a köz ellenőrzését, irányítását és elérni minél tökéletesebb megfélemlítést«⁸. Mindez megnyilvánul az egyén pszichológiai analifabetizmusában, depolitizációjában, önállótlan-ságában, önbizalmatlanságában stb. A társadalom legalsó szintjén alakul ki a tömegtársadalom — melyet az amerikai polgárok tömege képez, azok, akiknek nincs lehetőségük arra, hogy hassanak a nemzet számára jelentős döntések meghozatalára — mint az uralkodó elit opponense. Kialakulásához nagymértékben hozzájárult egy új, alárendelt középosztálynak (a tisztviselők osztályának) a megszületése.

Az *uralkodó elit* című Mills-műben jelentős helyet foglal el még a liberális társadalomról írt kritika, az egyensúlyelmélet, a magasabb rendű erkölcsstelenség kérdése (szerintem itt a bürokratikus szervezet ideáltípusának értelmezése már pejoratív jelleget kap), az uralkodó elit konstituenseinek részletes, alapos boncolgatása és még sok más téma.

A szerző metodológiájára jellemző, hogy absztrakcióit az adatok feldolgozására, történeti és összehasonlító értékelésére alapozza. Részlet-

tanulmányokból, személyes megfigyelésekből, tanácsokból, viták anyagából állt össze hatékony egészszé a könyv.⁹

Milles esszéjét, melyet összefog hipotézise: »ebben a meghatározott korban a történelmi körülmények összefonódása egy uralkodó elit kialakulásához vezetett, s ennek az elitnek a tagjai (...) kezükben tartják minden döntés meghozatalának kulcsát«,¹⁰ szinte törvényszerűen felébreszti olvasójában a vágyat saját társadalmának elméleti vizsgálatára.

JEGYZETEK

1. *Idegen szavak kéziszótára*. Terra, Bp. 1960. 189.: elite (élíte) fr 1. válogatott, előkelő társaság, valaminek a színe-java; 2. válogatott, előkelő, elsőrendű, kiváló, vmből a legjobb.
2. *Hatalom — politika — technokraták*. Válogatás C. Wright Mills műveiből. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970. 5—35. oldalon között Kulcsár Kálmán-tanulmányt ajánlom az olvasó figyelmébe. A címe: *C. Wright Mills és az amerikai kritikát szociológia*. Ezenkívül J. K. Golbraith: *Az új ipari állam* c. könyvét.
3. Kulcsár Kálmán: *A szociológiai gondolkodás fejlődése*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1971. 137—8.
4. *Az uralkodó elit*. Definíció: 13., a presztizsről: 90—91.
5. Uo. 188.
6. Uo. 196.
7. Pethő Tibor: *Amerika közelről*. Magvető, Bp. 1972. 283. oldal és tovább a Pentagonról való tudásunk kiegészítéséül.
8. *Az uralkodó elit*. 317.
9. A szerző, könyvének adalékaként, a *Jegyzetekben* (372—73.) felsorolja munkatársait; azoknak mond köszönetet, akik szorgos munkájukkal hozzájárultak *Az uralkodó elit* megszületéséhez. Látjuk: közgazdászok, szociológusok, politikusok, nyomdászok, intézmények, intézetek stb. állnak e tudományos jellegű könyv mögött, melynek szintetizált formáját Millsnek köszönhetjük.
10. *Az uralkodó elit*. 33.

TERÉK MÁRIA

OLVASMÁNYOS TÖRTÉNELEM

LŐRINCZ LÁSZLÓ: *Dzsingisz kán*.

Gondolat, Budapest, 1972.

»Kevés vitatottabb személyisége van a történelemnek, mint Dzsingisz kán.«

Ezzel vezeti be a szerző egyszerű külsejű könyvét, amelynek a mondanivalója azonban mindannyiunk figyelmére számot tarthat, mert ezt a művet nemcsak azért érdemes el-

olvasnunk, hogy megismerjük a nagy kán életét, hanem más szempontok miatt is.

Az egyik szempont az, hogy a mongol birodalom politikai törekvéseinek hatáskörébe — a Távoll- és Közép-Keleten kívül — egy időben a Kárpát-medence is belekerült, és